

Östbuletinen

Nr. 4, 2011, årgång 15

Innehåll:

Vaclav Havel in memoriam <i>Olof Kleberg, redaktör</i>	2
Europas problematiska gränser: exemplet Polen <i>Jakub Swiecicki</i>	3
Berättelsen om armeniske Stepan och svenska Selma <i>Magnus Ljunggren</i>	10
En resa i Varlam Sjalamovs fotspår <i>Josefina Lundblad</i>	11
Oumbärliga ord på ryska språket <i>Rolf Eidem & Magnus Ljunggren</i>	15
Publikationer från CBEES 2011	16

*Sällskapet för studier av Ryssland,
Central- och Östeuropa samt Centralasien*

Václav Havel in memoriam

Olof Kleberg, redaktör mm.

Med Václav Havel dog ett europeiskt samvete. Han växte från att vara lätt absurdisisk författare på 1960-talet till att bli det moraliska navet i motståndet mot den ”normaliserade” kommunistdiktaturen – och slutade som sitt lands demokratiskt valda president.

Redan under Pragvåren 1968, då han var drygt 30 år, hävdade han individens betydelse gentemot makten. Han ställde sanningen mot lögnen, hederligheten mot anpassligheten, mänskliga värden mot brutal maktutövning.

Under Husákregimens tid, 1969-89, ”mörkrets” år, var hela samhället lamslaget, modlöst. De som stött Pragvåren hade flytt eller också flyttats till utkantsjobb (som nattvakter, eldare osv.). Några få personer orkade stå upp för demokratiska, moraliska principer.

Viktigast bland dem var Havel som tog initiativet till uppropet Charta 77, ett manifest med krav på att regimen skulle följa de principer för mänskliga rättigheter som den anslutit sig till i Helsingfors 1975 och i FN-traktat. Charta 77 sade tydligt att den inte ville skapa opposition utan vara en plattform för kontakter med regimen.

Det nervösa svaret blev ytterligare repression. Havel fängslades efterhand i fem år – utöver de tre han redan suttit av efter ett öppet brev till Husák. Charta 77 var ingen massrörelse, bara några tusen personer, men den fick ändå betydelse som en enheten, kritisk, dokumenterande grupp, parallell till andra i Östeuropa.

Själv fortsatte Havel att skriva. Han skrev essäer om individen och makten (viktigast ”De maktlösas makt”, på svenska i antologin *En dåre i Prag*) och en rad satiriska enaktare som spelades hemligt i lägenheter och som fick stor spridning utomlands.

Så kom 1989. Taggtråden klipptes upp, Berlinmuren föll – Husákregimen utan Sovjets stöd kunde inte hålla emot. Plötsligt, sent i november, stod Havel där på Václavtorget, 300 000 skramlade med nycklar för att öppna diktaturportarna – och en månad senare valdes han till Tjeckoslovakiens nye president (av samma parlament som underdånigt stämt in i alla förslag i 20 år!).

Václav Havel kom att sitta som president i 13 år, under tio av dem som president i Tjeckien efter att landet, mot hans önskan, hade delats. Viktigast var hans första år, då demokratin skulle byggas upp och en demokratisk anda växa fram. Då betydde han mycket för att minska hämndbegäret mot forna kommunister. Amnesti, inte amnesi, dvs. glömska, hävdade han liksom sin polska åsiktsfrände Adam Michnik.

Han lyckades tyvärr sämre med sina maningar mot rofferi, materialism och korruption. Och han blev knappast populär genom att hävda att alla bar ett medansvar för diktaturen, man kunde inte enbart skylla på toppen. Men för det lilla landet i Europas mitt betydde det mycket att ha en sådan talesman med internationell lyskraft.

Efter mycket rökande fick han lungcancer, genomgick en stor operation 1996 och blev aldrig helt återställd. Sin moraliska kraft behöll han dock – både nationellt och internationellt.

Beklagligtvis bländades han, liksom flera andra östeuropeiska ledare, av president George Bushs vision om en demokratisk dominoeffekt i Mellanöstern genom anfallet på Irak. Visionen visade sig ju vara kattguld och kärnvapenanklagelsen falsk.

I andra frågor var han mer framsynt. In i det sista manade han världens ledare att ta ansvar inför miljöhotet och att våga ta obekväma beslut när de är nödvändiga.

Det europeiska projektet var han trogen. Utan ett enat Europa hade hans lands öde kunnat bli ett annat. Varje tjeck minns

München 1938, landets delning och diktaturens seger 1948.

Europas problematiska gränser: exemplet Polen

Jakub Swiecicki, redaktör vid Utrikespolitiska institutet

I de f.d. tyska landskapen Ostpreussen, Pommern och Schlesien bor nu polacker som fick lämna sina hemtrakter i östra delar av förkrigstidens Polen. Det var Stalins, och de allierades, beslut. Det var först på mötet i Jalta och sedan på konferensen i Potsdam 1945 som Polens, Tysklands och Europas nya karta ritades. Man bestämde där hur det besegrade Tyskland skulle behandlas efter kriget. Polackerna fick inte vara med, varken i Jalta eller i Potsdam. De behandlades på samma sätt som de besegrade tyskarna, de hade ingenting att säga till om. Tyskarna fick utrymma Königsberg, Stettin, Breslau, polackerna fick utrymma Lwów, Wilno, Grodno. Sovjetunionen expanderade sitt territorium. Både Tyskland och Polen fick sina territorier reducerade.

Det var så Polen blev ett land på hjul, som man kan putta fram och tillbaka. Många miljoner människor, både tyskar och polacker, blev utsatta för det som med modern term kallas för ”folkrensning”. Det är oundvikligt att sådant ger sociala och politiska följder även ett par generationer senare.

Det finns tyskar som inte riktigt vill försona sig med förlusten. Det finns polacker som är rädda för att tyskarna kan komma tillbaka. Det finns litauer och ukrainare som misstänksamt ser på polacker. Det finns t.o.m. svenskar av tysk härkomst som utbrister ”den jorden är vår” vid åsynen av mark och byggnader i norra Polen (f.d. integrations- och jämställdhetsminister Jens Orback i boken *Medan segern firades – min mammas historia*, Natur & Kultur 2007). EU-reglerna gör det

enkelt för EU-medborgare att köpa och äga mark, och bosätta sig överallt i unionen. De gemensamma reglerna, och EU-domstolar som övervakar dem, skapar förhoppningar hos en del tyskar, och farhågor hos en del polacker, att återställande av egendom skulle kunna bli juridiskt möjligt. De flesta juristexperterna säger att detta inte är möjligt. Men det hindrar inte att det finns en rädsla hos folk.

Relationerna mellan Polen och grannarna i öst, Litauen, Belarus och Ukraina, är en fråga som gäller EU:s grannskap (utom Litauen som är med i EU). Gränsen mellan Polen och Belarus och mellan Polen och Ukraina har blivit EU:s nya gräns mot Öst. Sedan december 2007 när Polen, Litauen m.fl. även blev medlemmar i Schengenöverenskommelsen som gäller gränspassager utan passkontroll är det t.o.m. en s.k. Schengengräns, dvs. en hårdbevakad EU-gräns som förutsätter att man får ett visum för att kunna passera den.

Frågan har en stor aktualitet idag. Var slutar Europa? Den frågan vill man ha besvarad innan man kan diskutera EU:s eventuella fortsatta utvidgning. Hur långt ska man gå? Vad är Europa? Var tar det slut? Man måste ju dra en gräns någonstans. Europeiska Unionen är till för alla europeiska länder, är det sagt. Men vilka länder är det? Var ska man dra gränsen? EU kan ju inte vara hur stor som helst. Frankrikes president Nicolas Sarkozy ställer öppet den frågan som ett tänkbart hinder för EU-anslutning av länder vars europeiska identitet kan diskuteras. Fredrik Reinfeldt har en annan åsikt. Det gäller främst Turkiet. I förlängningen finns även Ukraina, Georgien, och t.o.m. Ryssland.

Det oftast anförda argumentet mot resonemanget om Europas gränser är att EU är ett fredsprojekt som det gäller att utvidga så mycket som möjligt. Dessutom finns det en uppenbar risk att EU-gränsen kan bli en gränslinje mellan två olika världar. Den kan bli en ny ridå mellan de som hamnar innanför och de som stannar utanför. En skiljelinje mellan de som

omfattas av välståndet i EU och de som inte gör det kan vara förödande för freden.

Polens gräns mot Sovjetryssland

Förhistorien till den aktuella gränsdragningen i centrala Europa, i hela området mellan stormakterna Tyskland och Ryssland, är lång och invecklad. Folken som lever mellan Polen och Ryssland var länge osynliga för omvärlden. I ett par århundraden var detta ett ryskt, eller sovjetiskt, territorium. Därmed var det en intern rysk, eller sovjetisk, angelägenhet. På Europas politiska kartor var området markerat med samma färg som Sovjetunionen, som en osynlig del av den, utan gränser emellan. Man visste knappt om att det levde icke-ryssar där. Knappt någon som inte var expert eller som kom från exilkretsar kände till något om deras historia, deras kultur, deras språk. Detta trots att det rörde sig om stora folk, med egen identitet, eget språk, egna politiska traditioner och ambitioner. I några fall hade de egna statsbildningar i historien, som storhertigdöme Litauen som omfattade nuvarande Belarus och stora delar av Ukraina. Letterna försökte förgäves förklara för omvärlden att spjutkastaren, världsmästaren och OS-guldmedaljören Janis Lysis egentligen var en lettisk, och inte en rysk idrottare. Att han var tvungen att tävla för Sovjetunionen var bara en formell politisk-historisk omständighet.

I väst och i öst saknar Polen naturliga gränser som hav eller bergskedjor. Därför kan gränserna lätt flyttas fram och tillbaka. Det har gjorts många gånger i historien. Vid ett tillfälle, i slutet av 1700-talet, suddades de helt ut av de mäktigare grannarna, Ryssland och Tyskland (samt Österrike i mindre utsträckning). I samband med Första världskrigets slut återuppstod Polen. Fram till de s.k. delningarna ingick det som idag är Litauen, Belarus och Ukraina i det väldiga samväldet, den polsk-litauiska ”De båda folkens republik”. Det var ett kungadöme, men kungarna var valda, därför ordet republik. 1918 var en återgång till

gränserna som gällde 123 år tidigare inget alternativ, av flera skäl. De vidsträckta territorierna ingick i det av polackerna dominerade samväldet till följd dels av sammanslagningen med Litauen (den s.k. Lublinunionen 1569), dels till följd av kriget med Moskvastaten i början av 1600-talet. Det var Rysslands svaghetsperiod, den ”Stora oredan”. Nu för tiden firar Ryssland den 4 november, dagen då en upprorsstyrka befriade fästningen Kreml från de polska inkräktarna 1612, som sin nationaldag, istället för den 7 november som under sovjettiden firades till minne av ”Oktoberrevolutionen” (början på november var oktober enligt den julianska kalendern).

Polen rivaliserade med Moskva på de mellanliggande områden där varken polackerna eller ryssarna bodde. Etniskt var det litauer, belarusier eller ukrainare som levde där. Polackerna hade flyttat in dit, ofta som jordägare. Även de lokala adelssläkterna höll på att förpolskas. Städerna kom till stor del av befolkas av judarna.

Det stora judiska inslaget var karaktäristiskt för dessa trakter och unikt i Europa. Under 1800-talet bosatte sig många ryssar där. De var huvudsakligen militärer och tjänstemän. Ryssland, och senare Sovjetunionen, kom att helt dominera dessa områden i över 200 år. Både östliga och västliga influenser blandades. Det latinska alfabetet härskade i litteraturen. Inom offentlig förvaltning rivaliserade det ryska språket med det polska. Mot slutet av perioden var nästan alla skrivelser och skyltar skrivna på ryska i det kyrilliska alfabetet. Religionerna fungerade som nationella beteckningar och var utslagsgivande för etnisk tillhörighet. Polackerna och litauererna var katoliker. Ryssarna och de flesta belarusierna var ortodoxa. Judarna hade sina synagogor att gå till. En majoritet av ukrainarna hade sin egen religion, den uniatiska kyrkan, en blandning av östlig liturgi (ortodoxa riter) och västlig hierarki (trohet mot påven i

Rom). I nästan alla städer i dessa trakter stod katolska kyrkor, ortodoxa kyrkor, synagogor och ofta också protestantiska bönehus sida vid sida. Om de inte är förstörda står de där än idag.

Första världskrigets slut lämnade bland annat gränsdragningen som en öppen fråga. Många etniska grupper hade egna uppfattningar och lanserade egna svar som inte var förenliga med varandra. Den viktigaste frågan gällde vilka stater som överhuvudtaget skulle få finnas.

1918, när både Ryssland och Tyskland låg i spillror, var det många nyväckta nationella intressen som kolliderade med varandra. Ledarna formulerade sina förväntningar som deras diplomatiska sändebud och experter presenterade i form av långa inlagor vid fredskonferensen i Versailles utanför Paris. Historiska utläggningar och i några fall snabbt anordnade folkomröstningar, skulle ge underlag för juridiska och politiska avgöranden. Men avgöranden på slagfälten brukade ändå vara överordnade.

När världskriget var slut, formellt i november 1918, skulle den kritiska kraftmätningen mellan Polen och Ryssland, i form av den nya Sovjetryska staten, bara börja. Det polsk-sovjetiska kriget 1919-1920 var verkligen ödesmättat. Det var på liv och död för många folk. För Polen handlade det om Polens existens som självständig stat. Skulle Polen förlora, skulle inte heller de baltiska länderna klara sig. För ukrainare, belarusier och i viss mån för litauer gällde det dessa folks framtid, som självständiga statsbildningar, eller som delar av Sovjet, respektive Polen. Det sovjetiska fälttågets mål var Berlin, som Lenin uppfattade som Europas hjärta. Det var dit han ville föra sin revolution. På vägen till Tyskland låg det nya Polen som först skulle krossas. I Ryssland självt var krigets utgång avgörande för bolsjevikernas möjligheter att hålla sig kvar vid makten och därmed för sovjetmaktens överlevnad.

I Polen rivaliserade två politiska visioner vid den tiden. Den ena visionen var att bilda en multinationell federation. Idén fördes fram av Józef Piłsudski, militär och politisk ledare för frihetskampen. Det var också han som ledde det segerrika kriget mot Sovjetryssland 1919-1920. Han blev Polens förste statschef, med titel riksföreståndare (*naczelnik*). Piłsudski var väl medveten om att det bodde andra folk mellan Polen och Ryssland, som varken var polacker eller ryssar. Han ville ge dem möjligheten till självbestämmande. Det som han hade i tankarna var en federation. Ukrainarna, belarusierna och litauererna misstänkte dock, kanske inte utan goda skäl, att Polen skulle ha en alltför dominerande ställning i en sådan eventuell federation, och följaktligen var ganska kritiska till idén.

Den andra politiska framtidsvisionen var att bygga upp en rent polsk nationell stat. Den företrädde av Roman Dmowski, ledaren för den nationella, eller nationalistiska, rörelsen, Nationell demokrati (kallad *Endecja* på polska). Den polska staten skulle omfatta enbart så mycket minoriteter som det gick att svälja, dvs. att polonisera. De östra delarna av Ukraina och Belarus, där polackerna var färre och den ukrainska och den belarusiska befolkningen helt dominerade, skulle lämnas åt sitt öde. I praktiken innebar det att det var Sovjetryssland som fick ta hand om dem. Det var den andra idén, det nationalegoistiska konceptet, som vann. Piłsudski vann visserligen på slagfältet, dock inte fullt ut. Det var Dmowskis folk som svarade för det skickliga diplomatiska arbetet i Versailles och senare i Riga 1921.

Turerna på slagfältet var dramatiska. Fälttåg rullade i snabbt takt mellan Kiev och Warszawa. Ena månaden var polackerna och deras allierade, de fria ukrainarna under atamanen Petljura, i Kiev och höll segerparader. Någon månad senare fick hela den polska befolkningen mobiliseras för att försvara Warszawa och den nyvunna självständigheten. Den snabbt ihop

plockade polska kommunistiska regeringen i ryska trossvagnar kom aldrig in i Warszawa. Under Julian Marchlewskis kommando (en äldre motsvarighet till Finlands Otto Kuusinen) fick den vänta för gäves i en prästgård i Wyszków utanför Warszawa. Efter en lyckad manöver av Piłsudski i augusti 1920, känd som slaget vid Wisła, rullade frontlinjen i rasande fart tillbaka österut. Det var ett sällsynt tillfälle i Polens historia av förlorade slag och desperata uppror att Polen gick segrande ut ur ett krig. Utan denna seger över Sovjetryssland hade det inte funnits någon oberoende polsk stat under mellankrigstiden 1920-1939, och förmodligen inte heller idag.

Freden i Riga 1921 utgick från frontlinjen hösten 1920. Den motsvarade ungefär Lenins förslag ”hälften var”, hälften av Belarus och hälften av Ukraina. Både Polen och Ryssland behövde en snabb fred. Hösten 1920 bad Lenin om eldupphör och erbjöd långtgående territoriella eftergifter på Belarus' bekostnad (bl.a. huvudstaden Minsk, Minsk eller på polska Mińsk) i kommande fredsförhandlingar. Den polska sidan framförde lite svagt, eftersom den var oenig, principen om självbestämmande för Ukraina och Belarus. Men den sovjetiska sidan förkastade den bestämt. I stället var man beredd att betala Polen med stora landområden, givetvis inte ryska, utan belarusiska eller ukrainska. De polska förhandlingarna, bland vilka nationalisten Dmowski hade större inflytande än federalisten Piłsudski, ville inte ha Mińsk. Minsk var det belarusiska kulturella och nationella centrumet och ansågs vara för svår att polonisera. Det gjordes viktiga korrigeringar till Rysslands favör i förhållande till truppernas ställningar i fält.

Kiev var i ryssarnas händer sedan tidigare. Den fria ukrainska armén, som var polackernas allierade, övergavs. Piłsudski fick sedan be de ukrainska officerarna om ursäkt. Man svek också belarusierna, även om det inte hade givits några löften till dem. Snart etablerades den Sovjetiska folkrepubliken Östra Belarus och den

Sovjetiska republiken Östra Ukraina som Polen de facto erkände. Sovjetväldet förde med sig terror, skräck och svält, inte minst den gigantiska massvälten i Ukraina på 1930-talet som tog flera miljoner ukrainares liv och som i dagens Ukraina betecknas som folk mord.

Lenins och senare Stalins politik drabbade även de polacker som blev kvar i öst. En del lyckades fly västerut med de polska trupperna som höll på att dras tillbaka. De flesta fick dela de andra sovjetfolkens öde av Gulag, tvångsförflytningar och död. Hela trakter med övervägande polsk befolkning (som Winnitsa i centrala Ukraina) tömdes på invånare och forslades till Sibirien, till Kazakstan m.fl. Deras barn och barnbarn lever där än idag.

Gränsen mot Litauen

Konflikten om Vilnius, Litauens huvudstad, eller Wilno, som staden kallas på polska, hade mindre med Ryssland att göra. Det var en konflikt mellan Polen och Litauen, båda återuppståndna stater. Litauen existerade som ett eget furstendöme på medeltiden, en stor och lös statsbildning med fornryska, som mest liknar dagens belarusiska, som kanslispråk. Det var den staten som ingick en union med det polska kungariket. Till att börja med var det en personalunion med den litauiske fursten Jogaila, på polska Władysław Jagiełło, på den polska tronen. Sedan 1569 var det en realunion, ”De båda folkens republik”. Efter 1918 bildades två separata stater på etniska grunder.

Olika polacker hade vid den tiden olika definitioner på vad Litauen var för någonting. För en del handlade det om det historiska Litauen med många olika nationaliteter men med en huvudsakligen polsk kulturell identitet. Litauerna hade en annan uppfattning. De flesta hade ambitionen att återuppliva det litauiska språket och bygga på en egen litauisk nationell identitet. Då gällde det att dra en gräns mot det polska, och återge förpolskade släkter deras litauiska identitet. Ryssland/Sovjetunionen var ett militärt och ett politiskt hot mot

Litauen. Polen var huvudsakligen ett kulturellt hot. Många människor ställde sig frågan ”vem är en litauer, egentligen?” ”Kan jag vara en sådan?” Kan man kalla sig ”en litauer” om man talar polska och ömmar för den polska staten, kanske i form av den forna De båda folkens republik? Nu var man tvungen att välja stat, medborgarskap och lojalitet.

På 1800-talet var Adam Mickiewicz, allmänt betraktad som det polska språkets största skald, och Polens nationella klenod, en person som tre folk hyllar som ”sin”. Mickiewicz var född i Novogrodek, som ligger i dagens Belarus. Sitt största epos ”Herr Tadeusz” inledde han med orden ”Litauen, mitt fosterland”. Fast han skrev dessa ord på polska. Nobelpristagaren 1980 i litteratur, Czesław Miłosz var född i Litauen. Hans farbror Oskar valde Litauen, bosatte sig i Paris och var det fria Litauens ambassadör där. Czesław skrev sin poesi på polska och på 1990-talet, mot slutet av sitt liv bosatte han sig i Kraków, Polen.

Efter Första världskriget gällde frågan om identitet hela staden Vilnius, Wilno. Vems var staden? Femtio procent av invånarna talade polska. Två procent talade litauiska. En stor del, ca trettio procent, talade yiddish. Det fanns också ryssar, tyskar, belarusier och ukrainare. Under mellankrigstiden kom staden att tillhöra Polen, pga. Polens militära överlägsenhet, till förtret för litauer, som kände sig berövade sin historiska huvudstad. De kallar den tiden för polsk ockupation.

Mellankrigstiden

I Polen präglades mellankrigstiden av konflikter mellan majoritetsbefolkningen, polackerna, och de många minoriteterna. Rättsordningen, däribland minoriteternas rättigheter, garanterades, i princip, av myndigheterna. Den nya polska republikens förste president Gabriel Narutowicz valdes tack vare judarnas, tyskarnas och ukrainarnas röster i det polska parlamentet, Sejm. Narutowicz blev dock mördad av en polsk nationalist efter bara några dagar på sin post. För en del

polacker blev mördaren Niewiadomski en hjälte som sköt ”judarnas springpojke”, för en majoritet blev han en skurk. Perioden inleddes med blodiga uppgörelser mellan polacker och ukrainare om staden Lviv, Lwów på polska, i dagens Västra Ukraina. Från polsk sida kallade man regionen för Östra Galizien eller Östra Lillpolen (Małopolska Wschodnia).

Hatet mellan polacker och ukrainare grodde i det tysta under hela mellankrigstiden. De lokala makthavarna, som nästan uteslutande var polacker, drev i många fall en hård poloniseringspolitik, i enlighet med den polska nationalismens ideologi. Följden var att ukrainare i västra Ukraina ville hämnas. Tillfället kom under den tyska ockupationen 1941 till 1943, då Polen var krossat. Ukrainarna i västra Ukraina trodde att Hitlertyskland skulle hjälpa dem att bilda en egen stat. Sovjetunionen syntes också nästan vara besegrat, när *Wehrmacht* pressade österut. Den polska befolkningen, som var i minoritet i dessa trakter, var ett helt försvarslöst viltbråd. De ukrainska nationalisterna kom till slutsatsen att det var ett tillfälle att eliminera det polska hotet en gång för alla. Särskilt regionen Wołyń drabbades av det som med modern term kallas för etnisk rensning. Folkmordet skedde i skuggan av den tyska ockupationen och i samarbete med tyskarna.

Andra världskrigets följder

Vid Andra världskrigets slut kom Josef Stalin att diktera villkoren i hela regionen. Röda armén jagade bort tyskarna och stannade kvar i de länder och territorier den passerade på sin väg mot Berlin. På mötet i Jalta i januari 1945 accepterade västmakterna, dvs. Storbritanniens premiärminister Churchill och USA:s president Roosevelt Sovjetunionens makt och inflytande i hela Central- och Östeuropa. Stalin kunde rita gränserna som han ville. Han kunde också påtvinga dem det sovjetiska samhällssystemet och installera lydregeringar att förvalta dem. Ukraina, Belarus och Litauen ville han ha för sig

själv i deras helhet. Dessa länder infogades i Sovjetunionen som delrepubliker. Staden Vilnius tog Stalin från Polen och överlämnade till det formellt fortfarande självständiga Litauen. Sedan tog han hela Litauen. Även staden Lviv med hela regionen Västra Ukraina blev en del av Sovjetunionen.

De tidigare tyska Schlesien, Pommern och två tredje delar av Ostpreussen som gavs till Polen var en förgiftad gåva, var det tänkt. Gesten skulle vara ett straff för Tyskland och en kompensation till Polen som fick avträda områden i öster. Polacker fördrevs från östra Polen, det som idag är sydvästra Litauen, västra Belarus och västra Ukraina. De fick överta hus och mark som lämnades av de fördrivna tyskarna. Gåvan skulle också göra polackerna tacksamma och beroende. Utan Sovjetunionens garantier skulle Polen ha svårt att behålla dessa områden.

På samma sätt överlämnade Stalins efterträdare Chrusjtjov Krimhalvön till Ukraina. Där ligger bl.a. tsarfamiljens gamla palats i kurorten Jalta, som användes av Stalin och hans efterföljare. Jalta gav namn åt hela efterkrigsordningen i drygt fyra decennier. Den tidigare huvudsakligen tatariska halvön blev en administrativ del av Ukraina. Tatarerna kördes ut av Stalin till Sibirien. Numera försöker de återvända till halvön som annars domineras av den ryska befolkningen.

Det kommunistiska Polen genomförde en "egen" folkrensningssaktion mot ukrainarna som blev kvar på den västra sidan av den nya polsk-sovjetiska gränsen i sydöstra hörnet av landet. Man tvångsförflyttade dessa människor till de f.d. tyska territorierna i väster och norr. Förflyttningen kallades "Wisła-aktionen". Än idag väcker den starka känslor hos de drabbade och deras arvtagare.

Alla dessa konflikter, den blodiga uppgörelsen om Lviv/Lwów 1919, det kupp-artade intagandet av Vilnius/Wilno 1920, folkmordet i Wołyń 1942-44 eller Wisła-aktionen 1947, fick inte nämnas, utredas

eller forskas kring under hela den kommunistiska tiden. Både den polska och den sovjetiska censuren såg till att dessa ämnen inte dryftades offentligt. De polsk-ukrainska, liksom de polsk-belarusiska och polsk-litauiska relationerna lades i frysen för lång tid. Alla nationaliteters eventuella känslor av sorg och hat undertrycktes och oförrätterna blev inte uppklarade. Samma kontrollbehov gällde i förhållande till Tyskland. Det fick inte förekomma några fria kontakter och det fick inte föras några fria diskussioner.

Efter kommunismens fall

Allt detta kom ut ur frysen 1989. Den nya demokratiska regeringen i det suveräna Polen skulle för första gången fritt gestalta landets grannrelationer. Därmed skulle man bestämma Polens förhållande till grannarna i öst och väst. Litauerna, ukrainarna och belarusierna höll andan. De gladdes åt sin egen nyvunna självständighet, men samtidigt hade de anledning att oro sig för sina länders territoriella integritet. De var tvungna att själva värna om sin säkerhet. Vad skulle det nya Polen säga? Skulle polackerna göra anspråk på Wilno? Skulle de kräva tillbaka Lwów? Osäkerheten, särskilt i Litauen, var stor. Efterkrigstidens gräns mellan Tyskland och Polen var redan tidigare erkänd av Östtyskland. Nu gällde det att hela Tyskland skulle erkänna den, vilket också snabbt skedde eftersom västmakterna ställde det som villkor för att gå med på återföreningen. Men det fanns inga avtal mellan det fria Litauen, Belarus och Ukraina och det nya Polen.

Sommaren 1989 kändes därför en tydlig oro i Litauen. Ängsliga litauer ställde många frågor om Vilnius. Lech Wałęsa, Solidaritetsledaren och snart Polens första demokratiskt valde president, fick rådet att snabbt lugna litauerna på den punkten. Sådana försäkringar kom också lite senare.

Ett starkt skäl för polackerna att acceptera efterkrigstidens gränser, Stalins skapelse eller inte, var att varje avsteg från den principen, eller ens minsta osäkerhet,

skulle få ödesdigra negativa konsekvenser. Ett ifrågasättande av Polens östra gräns skulle genast leda till ett ifrågasättande av den västra gränsen, den mellan Polen och Tyskland. Detta skulle vara förödande för hela Europa. För de generationer som växte upp efter Andra världskriget i Polen var den förefintliga kartan en självklarhet.

Det fanns emellertid en allt äldre och allt mindre grupp polacker som kände sig främmande i efterkrigstidens statsbildning med dess i deras tycke onaturliga gränser. De var ju artificiella och påtvingade, precis som hela det sovjetiska samhällssystemet. De som hade mellankrigstidens kartbild av Polen på sin näthinna, såg fram emot en ändring.

En majoritet tyckte dock att Polen visserligen var styrt av kommunisterna, som var Sovjets lakejer, men det ändå var deras land, som hade sina givna gränser. För litauerne och ukrainarna var det omöjligt att veta om inte nostalgikerna skulle få överhanden i det nya Polen. De kunde vara oroliga. På samma sätt var polackerna oroliga inför den tyska debatten om fördrivningarna.

Polens politiska filosofi kom att bestämmas av tankar som hade utvecklats av en polack i Paris, Jerzy Giedroyć och hans exiltidskrift *Kultura*. Hans idéer kunde direkt läggas till grund för utrikespolitiken efter 1989. Dessa idéer kunde inte utvecklas i Polen under censuren, men var välkända inom vida kretsar tack vare insmugglade exemplar av *Kultura*. Varje nummer var dessutom uppläst i Radio Free Europe från München.

Giedroyć utgick ifrån att det faktiskt fanns andra folk som levde mellan Polen och Ryssland. Polen som kände sig hotat av Ryssland måste erkänna detta faktum fullt ut och dra alla konsekvenser av detta. Det innebar att Polen måste stödja Ukrainas, Belarus' och Litauens självständighet och se till att få bort alla allvarliga konfliktkällor mellan dessa länder. Kvarvarande stridsämnen skulle bara en tredje part kunna tjäna på. Detta förutsatte att Polen

fick acceptera att Lviv för alltid tillhörde Ukraina och att Vilnius för alltid var Litauens huvudstad.

Denna ståndpunkt, som idag verkar given, var inte alls opportun på 1960-, 1970- eller 1980-talen. Giedroyć kritiserades av många. För det första, tyckte en del att Giedroyć var förrädare som ville ge upp gamla polska områden. För det andra var han en antisovjetisk provokatör som provocerade Sovjetunionen genom att överhuvudtaget ta upp sådana frågor. Det kunde bara leda till destabilisering i Europa. Sovjetunionen var ju så mäktig och skulle aldrig tillåta några frihetsrörelser i denna del av Europa. I bästa fall ansågs Giedroyć leva i en fantasivärld.

I själva verket visade sig Giedroyć vara den ende framsynte realisten. Plötsligt framstod alla tänkbara alternativ till Giedroyćs idéer som löjligt omoderna, kanske rent av farliga. Historien gav honom rätt på alla punkter. Hans idéer blev allmängods i Polen efter kommunismens fall. De anammades av alla, även av kommunisterna. Polens postkommunistiske president 1995-2005 Aleksander Kwaśniewski sade sig vara Giedroyćs lärjunge. Det var med den filosofin i botten som Kwaśniewski engagerade sig så djupt i den Orangea revolutionen i Ukraina vintern 2004. Och det var också därför som Giedroyć fick Polens, Litauens, Ukrainas och Frankrikes högsta utmärkelser. I likhet med Giedroyć och de flesta polacker, som i massor engagerade sig för Ukrainas sak, tyckte Kwaśniewski att Ukrainas självständighet var viktig för Polens säkerhet.

I Tyskland var Willy Brandt en liknande realist. Även han beskylldes av en del tyskar för att vara förrädare som gav upp tyska intressen., men alla tyska regeringar efter hans tid fortsatte på hans linje även om den inte delades av alla tyskar. Idag anser man i Europa, precis som de flesta polackerna och tyskarna, att det är en självklarhet att Lviv ligger i Ukraina, Vilnius i Litauen, Grodna i Belarus medan Szczecin och Wrocław ligger i Polen.

Man vill också se gränserna mellan de självständiga nationerna som bor mellan Ryssland och Polen som permanenta och okränkbara. Det finns dock störningsmoment. Den politiska oron i Ukraina, samt tvisterna med Ryssland om bl.a. transitvägarna för naturgasen, gör att Ukrainas östliga eller västliga identitet inte är avgjord. Belarus' framtid under den ryssvänlige Lukasjenka är inte heller klar. Därmed är den historiska dragkampen mellan Polen och Ryssland inte avgjord och kan inte läggas till handlingarna, så som den tysk-franska dragkampen om Alsace, Lorraine och Saarland.

Ett stabilt och demokratiskt Ukraina skulle kunna vara ett transitland mellan Europa och Ryssland inte bara för naturgasen men också för idéer och värderingar. Det svenskt-polska förslaget om EU:s östpartnerskap syftar till sådan roll för Ukraina. Fredsprojektet Europeiska unionen har en given uppgift här. En förutsättning är dock att alla accepterar de nuvarande gränserna och självständigheten för de nationer som bor inom dem.

Berättelsen om armeniske Stepan och svenska Selma

Magnus Ljunggren, professor emeritus

För armenier är Ordet heligt. Detta folk har genom historien levt med en ständig ångest för utplåning, om och om igen härtagat av mäktiga grannar. Om man inte överlevde skulle åtminstone böckerna finnas kvar och vittna. Redan på 400-talet hade man ett eget skriftspråk, på 500-talet översattes Aristoteles. Vissa antika författares originalverk försvann - men de är bevarade på armeniska.

Stepan Gapetsian hette en ung armenier som föddes i Konstantinopel 1845 och gick i klostertskola i Venedig. Sedan bröt han – åtminstone tillfälligt - med den armeniska uniatskyrka han tillhörde och flyttade till Paris. Där tog han sig förnamnet Norayr ('Ny man') och efternamnet Byuzandatsi

('Bysantinaren') och utbildade sig, symboliskt nog, till lexikograf. Hans livsprojekt blev skapandet av en väldig fransk-armenisk ordbok, med utförliga etymologiska kommentarer.

1881 gifte sig Norayr Byuzandatsi med den svenska judinnan Selma Jacobsson som hade studerat fotografering i Paris. De kom att slå sig ner på Arsenalsgatan mitt i Stockholm. Selma öppnade en framgångsrik ateljé först på Drottninggatan och sedan på Fredsgatan. Hon bedrev både porträttfotografering och berättade i bild om svenskt folkliv. Idag finns en stor del av hennes kollektion på Nordiska muséet.

Så småningom gavs Selma i uppdrag att avbilda kungafamiljen. Nu utnämndes hon till hovfotograf. Samtidigt stöttade hon hela tiden Norayr i hans arbete. 1884 kunde han – för hennes pengar – ge ut sitt lexikaliska pionjärverk i Konstantinopel.

Sommaren 1887 kom så den store (och alldeles osedvanligt produktive) marinmålaren och Petersburgsprofessorn Ivan Ajvazovskij till Stockholm, på inbjudan av paret. Selma fotograferade honom. Ajvazovskij ställde ut i två månaders tid – och hela behållningen gick till en emigrant-tidskrift, K'nazer (Kritikern), som Norayr lyckades driva i ett par år. Ajvazovskij – egentligen Ovanes Ajvazian, armenier på både fäderne och moderne – finansierade gärna med sina utställningar ute i Europa den armeniska sak han kände så starkt för.

På Grand Hotels balkong satt Ajvazovskij och målade av Kungliga slottet i skymningsljus; han har själv berättat om det i brev. Den tavlan försålde häromåret på Stockholms Auktionsverk för två miljoner kronor. Intresset för slottet kom sig kanske framför allt av det faktum att Selmas bror, arkitekten Ernst Jacobsson, var dess intendent.

På 1890-talet rapporterade Norayr vid återkommande tillfällen om turkiska övergrepp på armenier och varnade – i bl.a. Stockholms Dagblad och Aftonbladet – för en

upptrappning av det ottomanska våldet. Selma var honom behjälplig också i detta.

1899 dog Selma i förtid, bara 58 år gammal. I Iduns dödsruna talas det om hennes hängivenhet, hennes helhjärtade inlevelse i allt vad hon företagit sig. Vad kunde Norayr göra? Han hade aldrig varit riktigt hemma i Stockholm. Han valde att så småningom återvända till sin uppväxts Venedig. Där fortsatte han med sitt lexikografiska arbete.

Så inträffade det turkiska folkmordet på mellan en halv och en miljon armenier 1915. Det tycks ha gjort slut på Norayrs livsvilja. Det var som om han hela tiden hade anat vad som var på väg att hända. Han bara tynade av och dog.

I sitt testamente såg Norayr till att posthumt återgälda Selmas många insatser för hans sak. Han skänkte familjeförmögenheten – 125 000 kronor, stora pengar den gången – och hela sitt bibliotek till Fredrika Bremerförbundet där Selma varit aktiv. En särskild stipendiefond inrättades i Selmas namn. Den levde kvar ännu på 1970-talet. Boksamlingen såldes vidare till Göteborg och kom att införlivas med det som idag är Göteborgs universitetsbibliotek. Mitt i den unika samlingen – som armenier sedan länge vallfärdar till – tronar nu lexikonet, livsverket, vittnesbördet om det märkliga armenisk-svensk-judiska förbundet. Det är försett med Norayrs egenhändiga kommentarer och kompletteringar och tungt som en tegelsten.

En resa i Varlam Sjalamovs fotspår

Josefina Lundblad, doktorand i rysk litteratur vid University of California, Berkeley

Både som prosaförfattare och som privatperson förknippas Varlam Sjalamov främst med Kolyma. Efter arresteringen i februari 1937 tillbringade han drygt femton år i olika läger där och det är dessa upplevelser som dominerar *Berättelser från Kolyma*,

hans novellsamling i sex volymer. Sjalamovs erfarenheter av Gulag-arkipelagen började dock redan våren 1929 då han dömdes till tre år i koncentrationsläger i norra Uralbergen. Sin stulna ungdom i de uraliska lägren summerar Sjalamov i antiromanen *Visjera*: ”En mörk och blåsig höstnatt 1931 stod jag vid floden Visjeras strand och funderade på ett viktigt och för mig känsligt tema: jag var 24 år men ännu hade jag inte gjort något för odödligheten”.

Den 18 juni 1907 föddes författaren i Vologda och fyllde mycket riktigt tjugofyra år samma år; men troligare är att han firade sin tjugofjärde födelsedag vid Visjeras strand en sommarnatt än en höstnatt. Nästan åttio år senare bestämde jag mig för att hedra min favoritförfattare med att fylla tjugofyra år på samma plats: i Krasnovisjersk, som den lilla staden heter i dag där Sjalamov avtjänade större delen av sina första tre år i sovjetiskt arbetsläger, den 16 juli 2009.

När jag låg nerbäddad på nattåget från Jekaterinburg till Perm visste jag ännu inte att den tilltalande tanken från Sjalamovs självbiografiska antiroman inte är helt hans egen utan ett omarbetat citat från Alexander Herzens memoar *Levt och tänkt*. I kapitel 25 återger Herzen sin vän Vadims ungdomliga ångest – ”Tjugotre år, utan att ha gjort något för odödligheten!” – som citerar don Carlos i Schillers tragedi som i sin tur citerar Julius Caesar. Men det är inte säkert att Sjalamov lät summeringen av sina första tre år i läger inspireras enbart av Herzen (även om *Mitt förflutna och tankar* omnämns i novellen ”Lektioner i kärlek” från den sjätte och sista volymen av *Berättelser från Kolyma*), eftersom samma sak uttrycks fast med åldern tjugofyra i den mindre kände ryske poetens Wilhelm Küchelbeckers roman *Den sista kolumnen* från 1843.

På liknande vis leker Varlam Sjalamov ofta och gärna med den ryska litteraturens rika förflutna. Repliker som först tycks ryckta ur allas vår bekanta verklighet visar sig vid närmare granskning vara parafraser

på Pusjkin eller Lermontov, på Dostojevskij eller Bunin.

Inte bara jag på tåget tvärsöver Uralbergen sommaren 2009 utgick ifrån att Sjalamov själv vid tjugofyra års ålder ansåg fångelse- domen komma emellan honom och allt som han skulle göra för odödligheten – många har dragit samma slutsats. Sedan Sjalamovs prosa om arbetslägrens gränslösa grymheter började publiceras i Sovjetunionen i slutet på 1980-talet har både seriösa forskare och hängivna fans förtjusats såväl som förvirrats av de skönlitterära verkens trovärdiga ton. Då Sjalamov använder sig av sitt eget levnadsöde missas hans skönlitterära skapelser för att vara autentiska dokument. Trots att hans noveller berättar om några av nittonhundratalets brutalaste övergrepp är Sjalamov inte endast vittne till den ryska historien – han skriver också för att vittna om den ryska litteraturen.

Snarare än att förtjäna egen odödlighet var jag på jakt efter den där gränsen mellan fakta och fiktion i Sjalamovs liv och verk. Om jag bott i Magadan och inte i Jekaterinburg hade jag där sökt efter platser där verklighetens grymheter utspelade sig innan de blev till litterära vittnesmål och åkt norrut till Kolyma i stället för norrut i Uralbergen. Kanske lockades jag även av talens magi; en gång hade jag också anlänt till gränsen mellan Europa och Asien vid 21 års ålder, precis som Sjalamov. Givetvis finns det fler olikheter än likheter mellan oss två: efter att ha blivit avstängd från universitet kom han hit mot sin vilja – jag åkte frivilligt efter att ha blivit antagen till universitet. Han var en rysk man – jag är en svensk kvinna. Men tre saker hade vi gemensamt när vi var tjugofyra år gamla: ungdomens oerfarenhet, naiva storhetstankar och gränslös kärlek till den ryska litteraturen.

Hur ska man annars förklara varför jag valde att fira min födelsedag med att åka buss alldeles ensam genom Uralbergen? Det går nog bara att förklara med att jag älskar den ryska litteraturen, precis som

Varlam Sjalamov. Och så var det ju den där ohämmade kärleken till Ryssland...

Första stopp på resan i Sjalamovs fotspår var Solikamsk som ligger 218 kilometer norr om Perm. Bussresan mellan städerna tar drygt fyra timmar och går bitvis längs den vackra floden Kama. I Solikamsk övernattade Sjalamov i april 1929 i en cell i källaren på Den Heliga Treenighetens kloster som vid den tidpunkten tjänade som högkvarter för den lokala polisen. I novellen ”Den första tanden” (1964) från Sjalamovs tredje novellsamling *Skovelmästaren* beskrivs hur den unga protagonistens tillbringar en mödosam natt i detta klostrets trånga källarcell tillsammans med ett hundratal andra fångar. Nästa morgon tittar protagonisten upp i taket och upptäcker följande meddelande: ”Kamrater! I den här graven höll vi på att dö i tre dagar men dog inte trots allt. Var starka, kamrater!” Självklart ville jag inget hellre än att se detta kloster i Solikamsk och om möjligt kika in i samma cell.

Väl på plats i Solikamsk insåg jag att jag inte tagit med mig någon karta och blev sålunda tvungen att lokalisera klostret med hjälp av förbipasserande. Den första förbipasserande råkade vara Olga Lebedeva som tidigare varit direktör för det historiska museet i Solikamsk. Jag frågade henne efter vägen till klostret där Sjalamov varit. ”Var någonstans har du läst att Sjalamov var där?” kontrade hon med en egen fråga. ”Det är inte alls säkert att det var där han var. Men jag kan visa dig ändå”. På vägen till klostret berättade Olga Lebedeva för mig att stadsförvaltningen gått efter informationen i ”Den första tanden” då man beslutade var någonstans i staden minnestavlan över Sjalamov skulle placeras. Snart visade dock historiska efterforskningar att detta kloster övertagits av polisen först 1930. Vid närmare litteraturvetenskaplig jämförelse skiljer sig verklighetens källarcell avsevärt från hur den beskrivs i Sjalamovs novell. Antingen var det inte här författaren själv tillbringade den där frostiga aprilnatten 1929 eller

så valde han att medvetet skapa en annorlunda litterär gestaltning av cellen. (Dessutom kan ju minnet ha spelat in: novellen skrevs drygt trettiofem år efter händelsen i fråga.)

Trots att Den Heliga Treenighetens kloster i dag hyser munkar och därför endast tillåter manliga besökare fick jag slutligen gå ner i källarcellen i sällskap av en manlig guide från Solikamsks historiska museum. Så det är här våra vägar möts, Varlam Tichonovitj, tänkte jag fastän det kanske inte var precis så enkelt. Snart såg jag att jag inte var den första beundraren att befinna sig på samma plats med liknande tankar – på väggen stod det där citatet från ”Den första tanden” skrivet inte bara en gång utan två gånger. Jag misstänker att jag inte heller blev den sista att se en del av såväl en enskild människas öde som ett gigantiskt lands historia skymta bakom klostercellens dörr med titthål.

Till skillnad från Krasnovisjersk finns det inga fler minnesmonument över Sjalamov i Solikamsk. Efter en enkel födelsedagsmiddag ihop med den manliga guiden från Solikamsks historiska museum begav jag mig vidare med buss norrut till Krasnovisjersk. Staden har drygt 16 000 invånare och det tar ungefär två timmar att åka dit med buss genom ogenomträngliga skogar (Sjalamov gick till fots i ett par dagar.). Till skillnad från Solikamsk går inga tåg till Krasnovisjersk. Staden som sådan fanns ännu inte 1926 då den fjärde avdelningen av Solovki-lägren upprättades här längs floden Visjera. Självtändigt blev det arbetsläger som vuxit upp kring pappersfabriken Vizajcha i samband med *perekovka* 1929. Lägre vid Visjera kom att fungera som ett experimentellt läger, då mycket av det som senare blev till standard i andra sovjetiska läger först prövades här i början av 1930-talet. Sjalamovs antiroman *Visjera* (1971) handlar om denna tid av ödesdigra förändringar inom sovjetiska fångvårdsanstalter.

Det var sent på kvällen den 16 juli 2009 då jag anlände till Krasnovisjersk men solen

lyste ännu starkt. Det skulle inte bli mörkt än på ett tag så här långt norrut. I förväg hade jag bokat rum på ett av stadens två hotell och efter att ha checkat in gick jag till hotellets restaurang för att beställa en öl och fråga om någon visste något om Sjalamov. I samma stund som jag ställde frågan till bartendern hörde jag en kvinnas röst komma från ett bord bakom mig: ”Alla frågor om Sjalamov riktas till mig!” Rösten visade sig tillhöra Ljudmila Sokolova som är direktör för Krasnovisjersks stadsbibliotek. I anslutning till hundraårsjubileet av Sjalamovs födelse sommaren 2007 organiserade Ludmila Sokolova en konferens i Krasnovisjersk. Konferensen gästades inte endast av forskare utan även av Sjalamovs sista kärlek och innehavaren av upphovsrätten till hans verk, Irina Sirotinskaja (som gick bort i januari 2010).

Av en lycklig slump satt Ljudmila Sokolova i hotellrestaurangen och åt glass med en väninna i samma stund som jag dök upp. ”Om du vill kan jag visa dig alla minnesmärken till Sjalamov i Krasnovisjersk”, erbjöd sig Ljudmila och jag tackade givetvis inte nej. Samma kväll gjorde vi ett besök på platsen utanför staden där arbetslägret var beläget – fast det först efter att vi stannat vid ett pyttelitet bageri så att jag fick smaka på det som Ljudmila utmålade som världens godaste nybakade bröd. Vi delade på en rykande varm och utsökt limpa medan vi vandrade över kullerstenarna som Sjalamov varit med och lagt åttio år tidigare. Där barackerna en gång stod finns i dag ingenting kvar; det enda som markerar platsen är ett ortodoxt kors. Därefter tog Ljudmila med mig tillbaka till stadens centrum och det minnesmärke över Sjalamov av skulptören Rudolf Venedejev som uppfördes i samband med hundraårsjubileet den 18 juli 2007.

Vid huvudinfarten till Krasnovisjersk står i dag ett stort plakat med bilder på Sjalamov och lägret tillsammans med ett citat från *Berättelser från Kolyma* (nedan).

Snart öppnar ett museum om Sjalamov i staden – en liten stad som är mån om att minnas. Också Sjalamov ville komma ihåg sin tid i norra Uralbergen, och hans antiroman tycks vara en tvådelad skildring om hur det började: början på författarens ”offentliga liv”, som han själv uttryckte det, och början på ett fruktansvärt lägersystem som orsakade miljoner människors död och otroliga lidande. Den unge mannens tanke på ouppnådd odödlighet vid Visjeras strand 1931 och den poetiska styrka och moraliska övertygelse med vilken Sjalamov skildrade det ohyggliga fyller samma funktion: *detta* får vi aldrig glömma.

Oumbärliga ord på ryska språket

Rolf Eidem, konsult, tidigare programdirektör på Finansdepartementet
Magnus Ljunggren, professor emeritus

Det ryska språket är förunderligt rikt, nyanserat och böjligt. Det bjuder på mer än 50 ord för ”nonsens” – bara en sådan sak. Efter träget studium genom många år av

befintliga lexika (framför allt Gunnarssons oöverträffade rysksvenska från 1948) har vi samlat på oss 31 personliga favoriter som vi gärna vill ta tillfället i akt att vidarebefordra till Östbulletinens läsare. Kännedom om innebörden i dessa märkvärdiga glosor kan faktiskt underlätta i många situationer. Lars Erik Blomqvist har berättat om hur han en gång som tolk vid en guidad visning på Ryska Muséet i S:t Petersburg ställdes inför Kuindzjis mäktiga målning *Notjnoje*. Blixtsnabbt kom det över hans läppar, eftersom han kunde sin Gunnarsson: ”Hästars betande utomhus nattetid.” En avancerad motorcyklist vi träffade överraskade med att avslöja att han ärvt säkerheten på hojen från en förfader som varit *dzjigit*. Javisst, sa vi: tjerkesisk konstryttare. Den ryska ords-katten ger plats för både svävningar och precision. Se bara på *mezjeumok* som i förstone tycks stå för nästan vad som helst och i nästa vända visar sig vara en mycket speciell flodbåt. Och vilken underbar poesi ryms inte i *naplav* - roddbåtens stilla rörelse framåt sedan årorna gjort sitt. I den yngre generationen verkar ingen ryss ha hört talas om *archaluk* eller *buntjuk* men i den klassiska litteraturen lever rocken och standaret (staven). Som pärlan i vår samling framstår väl det outgrundliga *polotok*. Kanske är vi ännu inte riktigt klara över vad ”hälften av en på längden kluven stekt eller rökt fågel eller fisk” egentligen innebär, rent konkret – men forskning pågår. Vi vill gärna tro att ord av detta slag kan hjälpa oss att komma till rätta med det ryska Mysteriet, att de på något dunkelt sätt i slutändan lämnar sitt lilla bidrag till förståelsen av det där Rus som ständigt slinker ur vårt grepp.

Ordlista (Betoning markeras med kursiverad vokal)

Архалук	vid överrock hos kaukasiska bergsstammar
Бунчук	turkiskt med hästsvans prytt standar; hetmanens stav
Вынос	ett liks utbärande från sorgehuset
Говорильня	sammankomst, som förnötes under onödigt prat och där inga avgörande beslut fattas
Джигит	tjerkessisk konstryttare
Засластить	äta något sött efter något som smakar illa (t.ex. medicin)
Золотарь	guldsmed; kloakrensare; klosettömmare
Камчатка	bakersta bänken i klassrummet, där förr de sämsta eleverna placerades
Козюля	snorkråka
Коляда	stjärngossars rundvandring under sång på julafton
Кукиш	handrörelse, då tummen skjuts fram mellan tummen och långfingret
Культя	stump av amputerad arm (eller amputerat ben)
Магарыч	traktering i samband med avslutandet av en affär
Майдан	hemlig plats för kortspel och vodkaförsäljning i fängelse
Межеумок	person eller sak av obestämd karaktär; pråm på Volchov eller Kama
Набить оскомину	få ömma tänder efter tuggande av omogen frukt
Наплав	en båts fortsatta rörelse framåt sedan rodden upphört
Нетопырь	gråskymlig fladdermus
Ночное	hästars betande utomhus nattetid
Обоспаться	sova med byxorna neddragna
Переупрямить	bryta någons egensinne genom att själv uppträda än mer trotsigt
Полоток	hälften av en på längden skuren rökt eller stekt fågel eller fisk
Поскрёбыш	bröd som bakas av de sista degresterna
Сало	ister; de första tunna flytande isstyckena på en flod
Снохач	man som har könsumgänge med sin svärdotter
Тараканщик	utrotare av kackerlackor
Умёт	ensamt liggande härbärke på stäppen
Ушан	långörad fladdermus
Харкотина	upphostat slem
Чум	konformigt tält hos sibiriska nomadstammar
Шведская муха	fritfluga

Publikationer från Centre for Baltic and East European Studies (CBEES) 2011

Doctoral Theses

Gerber, Sofi, *Öst är Väst men Väst är bäst: Östtysk identitetsformering i det förenade Tyskland*. (East is West but West is Best: East German Identity Formation in Unified Germany) Södertörn Doctoral Dissertations 54, Södertörn University and Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Ethnology 5, Stockholm University, 2011.

Kunz, Barbara, Kind words, cruise missiles and everything in between. A neoclassical realist study of the use of power resources in U.S. policies towards Poland, Ukraine and Belarus 1989-2008, Södertörn Doctoral Dissertations 50, Södertörn University and Stockholm Studies in Politics 136, Stockholm University, 2011.

Lilliefeldt, Emelie, *Gender and Party Politics: Configuring Gender-Balanced Parliamentary Presence* PhD Dissertation. Department of political science, Stockholm University. Stockholm, 2011.

Polanska, Dominika V., *The emergence of enclaves of wealth and poverty. A sociological study of residential differentiation in post-communist Poland*. Södertörn Doctoral Dissertations 56, Södertörn University and Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Sociology, New series 50, Stockholm University, 2011.

Chapters in Books

Almgren, Birgitta, "Kontakt och konflikt. Sverige-DDR 1949-1990," in Andreas Åkerlund (Ed.) *Kulturtransfer och kulturpolitik. Sverige och Tyskland under det tjugonde århundradet*, in *Opuscula Historica Upsaliensia*, pp 109-146, 2011.

Almgren, Birgitta, "Die Stadt als Utopie und Dystopie. In *Stockholm* (1971) vom DDR-Autor Hermann Kant: Stadtreportage als politischer Auftrag", in *Metropolen als Begegnung und Isolation. Cross Cultural Communication*. Ed. Ernest W.B. Hess-Lüttich, Peter Lang, Internationaler Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, Bern, New York, Oxford, Wien, pp. 175-192, 2011.

Kalinina, Ekaterina, "Retro Fashion: A Way to Deal with History and Construct Identities? Case Study of Denis Simachev, the Soviet Retro Fashion Brand" in Foltyn, J. L. (ed). *Fashions: Exploring Fashion through Culture. Probing the Boundaries at the Interface Series*. Oxford: UK; The Inter-Disciplinary Press. Pp. 61-81, 2011. ISBN: 978-1-84888-015-3.

Kalinina, Ekaterina & Liudmila Voronova, "Where men and women make a jest, a problem lies concealed", A multilayered analysis of Russian infotainment TV-programs Projectorparishilton and Devchata in *Gender and Media – 2010. Annual book*. Moscow, Faculty of Journalism, MSU. 2011, pp. 105 – 133.

Kulawik, Teresa, "The Politics of Human Embryo Research in Poland," in *Exploring Central and Eastern Europe's Biotechnological Landscape*, ed. by Peter Robbins/Fahrah. Huzair, Springer, 2011.

Lundén, Thomas, "The creation of a dying language" *Folia Scandinavica Posnaniensia* 12, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2011, 143- 154.

Lundén, Thomas, "Konflikty po voprosam granits v Severnoi Evrope", [Conflicts on border problems in Northern Europe], *Severnaya Evropa. Problemy istorii* [Northern Europe. Problems of History] Moskva 2011, 183- 195.

Lundén, Thomas, "Religious Symbols as Boundary Markers in Physical Landscapes. An Aspect of Human Geography", Jaroslaw Janczak (ed.), *De-Bordering, Re-Bordering and Symbols on the European Boundaries*, Berlin: Logos Verlag 2011, pp 9 - 19.

Voronova, Liudmila & Ekaterina Kalinina. "Where men and women make a jest, a problem lies concealed": A multilayered analysis of Russian infotainment TV-programs *Projectorparishilton* and *Devchata* in *Gender and Media – 2010*. Annual book. Moscow: Faculty of Journalism, MSU. 2011. Pp. 105 – 133.

Voronova, Liudmila, "Media representation of women politicians: myths and anti-myths" in *World of Media*. Moscow, MediaMir, 2011. (Forthcoming)

Conference Papers (Refereed)

Kaun, Anne, "Mediatization of Conflict: Young Estonians Engaging with Politics and Publics" *Mediatized Worlds Conference*, University of Bremen, 14-15 April 2011.

Kaun, Anne, "Young People and Civic Experiences", *Civic Cultures Conference*, Lund University, 31 March 2011.

Kharkina, Anna, "The Construction of the Barents Sea Region: Art in Use" presented at *ACSIS Conference 2011 "Current Issues in European Cultural Studies"*. Linköping University, Norrköping, Sweden 15-17 June 2011.

Petrov, Kristian, "From Europeanism to Cosmism in Late Soviet Foreign Policy", *Cosmopolitanism in a Wider Context: Contextualizing Past and Present*, Södertörns högskola, 24-26 november 2011.

Storm, Anna "Malmberget and Ignalina – anti-landscapes as heritage?" at the *9th Conference on Baltic Studies in Europe: Transitions, Visions and Beyond*, Södertörn, June 12–15, 2011 and the conference *The Anti-landscape*, Odense, May 8–10, 2011.

Wesolowski, Katharina, "The use of contraceptive methods by women in Ukraine", draft paper presented at the workshop *Family, Health and Reproduction - In the Intersection between the Public and the Private* at Södertörn University, Stockholm, September 26-27, 2011.

Journal Articles

Almgren, Birgitta, "Översikt. DDR-forskning i fokus", in *Historisk tidskrift* 2011:3.

Feldmann, Beate, "New Meaning to Urban Space", in *Baltic Worlds*, No. 2, 2011.

Fröhlig, Florence, "Gulag part of Europe's history", in *Baltic Worlds*, vol. IV, no. 2, 2011

Gradskova, Yulia, «Раскрепощение националки» - социально-культурная политика советской власти в отношении женщин этнических меньшинств (на примере Волго-Уральского региона в 1920е годы), *Журнал исследований социальной политики*, 2011, № 1

Lundén, Thomas, "Szczecin – center of a truncated border region with geopolitical dilemmas", *Baltic Rim Economies*, Turku, Finland, 28 februari 2011 (Artikel till nätpublikation.)

Lundén, Thomas, "Pogranicza – przyjazne miejsca spotkań?" [Borderlands – a friendly meeting-place?] *Kultura liberalna: Wymyślanie granic* 06.12.2011, 2,5 <http://kulturaliberalna.pl/>

Nakamura, H. Richard, Mikael Olsson & Mikael Lönnborg, 'FDI in the Post-EU Accession Baltic Sea Region: A Global or a Regional Concern?', *Baltic journal of Economics*, 2011, *submitted*.

Petrusenko, Nadezda, "Women in the World of Gender Stereotypes: The Case of the Russian Female Terrorists at the Beginning of the 20th Century", in *International Journal of Humanities and Social Science*, Vol. 1 No. 4, pp. 135-146, April 2011.

Petsinis, Vassilis, 'Regionalization amidst "State-Shrinkage": The Case of Vojvodina' in *The Romanian Review of European Governance Studies*, Vol.3, no.5, June 2011, pp 5-28.

Stickley, Andrew, Tanya Jukkala & Thor Norström, "Alcohol and Suicide in Russia, 1870-1894 and 1956-2005: Evidence for the Continuation of a Harmful Drinking Culture Across Time?", in *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, vol. 72, no. 2, pp. 341-347, March 2011.

Stiernstedt, Fredrik, "Klonerna anfaller? Exporten av svensk musikradio till Estland och Lettland". In *Nordisk Østforum*, nr. 2, 2011, s. 156-171.

Zakharov, Nikolay, Hans Joas. Sociology: Profession and Vocation. In *Journal of Sociology and Social Anthropology* 13(1): 5-32, 2011.

Book Reviews

Almgren, Birgitta, "Review of Michael Scholz: *Die DDR 1949-1990*. Bd 22, Handbuch der deutschen Geschichte, (Bruno Gebhardt, Ed.), Klett-Cotta 2009", in *Historielärarnas Förenings Årsskrift* 2011, pp 199-200.

Danielson, Anna, Review of Kolstø, Pål (ed.), *Media Discourse and the Yugoslav Conflicts. Representations of Self and Other*, Ashgate Publishing Limited, Surrey 2009, in *Nordisk Østforum* 2011:1, pp. 100-102.

Gradskova, Yulia, "Есть ли жизнь после травмы, или Что и как изучать после "Патриотизма отчаяния"?", (Participation in discussion on book by S.Uoshakin "Patriotism of Dispair") *Ab Imperio*, 2011, vol 1.

Gradskova, Yulia, War, Masculinity and Memory (Review of book by Ene Köresaar "Soldiers of Memory", *Baltic Worlds*, 2011.

Hvenekilde Seim, Øyvind, Review of Josef Martinsen *What happened in Kosovo? 1998-1999 – A documentation*. Oslo 2010, Sypress Forlag, in *Nordisk Øst-Forum* vol. 25, no. 3, 2011, p. 303-306.

Kaun, Anne, review: Senelick, Laurence (Hrsg.): *National Theatre in Northern and Eastern Europe, 1746-1900. Theatre in Europe: a documentary history*, in *H-SOZ-KULT* 29 March 2011.

Köll, Anu Mai, "Estland og Norge i fortid og nåtid; Norsk-estisk forening 25 år, utg Norsk-estisk forening 2010", in *Nordisk Østforum* 3, 2011.

Östbulletinen, nr. 4, 2011, årgång 15.

ISSN 1654-8698

Utgivare:

Sällskapet för studier av Ryssland, Central- och
Östeuropa samt Centralasien

Tryckt i Stockholm 2012.

Redaktör och ansvarig utgivare: Ingmar Oldberg

Östbulletinen utkommer med cirka fyra nummer per år
och kan rekvireras i pappersform från:

ingmar.oldberg@gmail.com, tel. 08-6696221.

Postadress: Krukmakargatan 46, 11726 Stockholm

Tidigare nummer av Östbulletinen finns tillgängliga på
Sällskapets hemsida: <http://www.sallskapet.org>